

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ
ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΝΑΞΙΑΚΗΣ ΓΙΑΙΑΣ

Μπουρδάκου Ειρήνη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αρχαία ελληνική γλώσσα υπήρξε η ηγεμών γλώσσα για τους συγχρόνους της, ακριβώς γιατί ήταν ο πρέσβυς μιας πρωτοπόρας τεχνολογίας της εποχής, όπως έχει υποστηρίξει και ο αξιότιμος καθηγητής Φ. Κακριδής. Τα ελληνικά και ξένα ναυάγια που έχουν έρθει στο φως μετά τις πρόσφατες ενάλιες έρευνες, έχουν αποκαλύψει πολλές εκφάνσεις αυτής της τεχνολογίας και της ορολογίας της. Η αρχαία Ελλάδα ήταν αναγκασμένη, λόγω απουσίας πρώτων υλών, να εισάγει ποσότητες από την Ανατολία και την Κύπρο. Είχε όμως και ένα μονοπώλιο, τη «σιδηροβρώτιν πέτρα», ή όπως αλλιώς είναι γνωστή τη «ναξιακή γαία», τη σμύριδα. Οι σμυριδεργάτες της Νάξου εξακολουθούν να εργάζονται «όπως αρχαϊκώ τω τρόπω» και να χρησιμοποιούν λέξεις, πολλές από τις οποίες αποκαλύπτουν τη διαχρονικότητα της επεξεργασίας της σμύριδας. Μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο τα κοιτάσματα του σμυριγιού μένουν ανεκμετάλλευτα και οι στοές εγκαταλείπονται. Ο αρχαιότερος όρος σμυρίγιλι έχει αντικατασταθεί πλέον από ένα συνθετικό υλικό ταμιλικής ετυμολογίας, το corundum (κουρούνδιο), ή όπως είναι γνωστό στην αγγλική γλώσσα «emery».

ABSTRACT

Ancient Greek language including its technology turned into a universal language due to that technology, as Professor F. Kakridis has admitted. After recent discoveries Greek shipwrecks have brought in light a lot of artifacts of that technology and its terminology. Ancient Greece - because of the lack of metal and valuable new materials - was alleged to import quantities of foreign products from Anatolia and Cyprus. On the other hand, Greece had the monopoly of σμύρις (=emery). The workers of emery in Naxos are still using techniques and words that many of them reveal the ancient roots of the material. After World War B' the quarries of emery still out of investment were abandoned. The ancient terminology <<σμυριγιλί>> has been replaced since then by the worlds corundum and as known in the English language <<'emery>>.

«Αρχαία Οικονομική Ορολογία - Το πρόβλημα της Ναξιακής Γαίας» Ειρήνη Α.Μπουρδάκου

Οι σκαπανείς αρχαιολόγοι και οι ενάλιοι ερευνητές έχουν φέρει στο φώς πολύτιμες πληροφορίες για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο . Οι επιγραφές , οι στήλες , τα κείμενα των συνθηκών , οι κύρβεις έχουν ήδη διαφωτίσει τη σύγχρονη έρευνα για την οικονομία στην αρχαία Ελλάδα.¹

Αυτή ακριβώς η οικονομία εμπλέκει στο περιεχόμενο της την τεχνολογία της εποχής και τη διακίνηση αυτού του τεχνολογικού εμπορεύματος . Εάν οι επιγραφές διαφωτίζουν την οικονομική σκέψη και τις θεωρίες της κλασικής Ελλάδας , τα ευρηματα που έχουν έρθει στο φώς μέσα απο τα αρχαία ναυάγια αποδεικνύουν την πρώιμη οικονομική και τεχνολογική σκέψη των Ελλήνων.

Το αρχαιότερο ναυάγιο που ήρθε πρόσφατα στο φώς στην Ουγκαρίτ ² , στις Ν.Α ακτές της Τουρκίας , και χρονολογείται στα 3.300 π.Χ. , απεκάλυψε διαδικασίες μεταπρακτικού εμπορίου ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ανατολία. Ράβδοι χρυσοῦ , τμήματα απο έβανο , σκαραβαίοι , ακατέργαστο ελεφαντόδοτο , προσφέρθηκαν ως αντάλλαγμα πιθανώς για την ελληνική κεραμική , τις φιάλες , τους σσκούς , τα κύπελλα , τους μυλόλιθους , σαν και αυτούς που μετέφερε το πλοίο που ναυάγησε στο κόλπο Σκίντου , στη Δοκό (2.200 π.Χ.)

³ . Το πιο σημαντικό εύρημα ωστόσο του ναυαγίου στην Ουγκαρίτ είναι μια μοναδική πτυσσόμενη πινακίδα Γραμμικής Γραφής , σαν κι αυτή που περιγράφει ο Όμηρος στη Ζ' ραψωδία της Ιλιάδας ⁴ . Επιπλέον το ναυάγιο Ουλού Μπουρούν στο ακρωτήριο της Λυγίας μας δίνει πολύτιμα στοιχεία για τις εμπορικές σχέσεις της Μυκηναϊκής Ελλάδας. Χιλιάδες, αμφορείς με οίνο⁵ απο τη Μένδη⁶ και την Πεπάρηθο⁷ , σκυφοειδείς κυκλικες , πήλινα

¹ Αθ. Κανελλόπουλος , « Σύγχρονες Οικονομικές Σκέψεις των Αρχαίων Ελλήνων» , τ.1 , Αθήνα 1996 , σ.110 - 111 , όπου και σχετική βιβλιογραφία: M.N. Tod , Greek historical inscriptions , Inscriptiones Graecae , Supplementum , Epigraphicum Graecum , W. Dittenberger , Syllogae Inscriptionum Graecarum , Leipzig 1898 - 1903 , Driantis , Graecal inscriptions , Leipzig 1903 , C. Michael , Recueil d' inscriptiono greeques , Bruxelles , 1900 , Hicks and Hell , Greek Historical inscriptions , Oxford 1901 , greek world , Leyden 1964 , E. Will , « Archeologie et Histoire economique ; 620 'etudes d' Histoire archeologie classique, tom. I 1955 - 56 , de Boccard , Paris 1923 , 149 - 66 , P. Lournalin , Etudes archeologiques , Paris 1923 , Ed. Will , Cile Ridar , G. Vallet and Villar , M. Austin, Greece and Egypt in the archaic age , Cambridge 1970 , M.I. Finley , Archeology and History , Daedalus 1975 , .C. Humphreys « Archeology and the Economic and social history of classical Greece , P.P.22, 1967

² Εφημερίδα « Νέα» Μτφ από άρθρο των «Times» 3/10/1996

³ Περιοδικό «Γαϊόραμα» , έτος 1 , αρ. 3 , καλοκαίρι 1994 , σελ. 76 - 113 και αφιέρωμα «Καθημερινή» , «Μουσεία στο βυθό» 13 Ιουνίου 1993 , Δρ. Γ. Βήχος , « Το ναυάγιο της Δοκού» σελ. 16 - 18

⁴ Pay . Ζ στ. 169 - 170 « γράψας εν πινακι (π) τυκτω θυμοφθόρα πολλά .....»

⁵ Mahmoud 1. ELSAADANL, Αι Ελληνο - Αιγυπτιακai. Σχεςεις υπό το φως των Αιγυπτιακών και Αιγυπτιαζόντων Πλαστικών έργων εκ' του Ελληνικού Χώρου : 945 - 525 π.Χ. διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1982, σελ. 36, σημ. 137,140. <<Ο οίνος ήτο το πρώτον και κύριον ελληνικόν προϊόν το εξαγόμενον εις την Αίγυπτον. Ο Χάραξος ο Μυτιληναίος αδελφός της γνωστής ποιήτριας Σαπφούς, ενεμπορεύετο οίνον κατα τας αρχάς του 6ου αι.εις την Ναύκρατιν>>. Ηροδοτος

πινάκια, οινοχόες και καδίσκοι αποκαλύφθηκαν μετά την ανεύρεση του ναυαγίου της Αλοννήσου (410 - 380 π.Χ.). Κατά την περίοδο της Μέσης Χαλκοκρατίας (1850 - 1600 / 1550 π.Χ.) η Κύπρος ανέπτυξε υπερπόντιες σχέσεις με το Αιγαίο και την Εγγύς Ανατολή. Η ανακάλυψη του χαλκού¹ και η εκμετάλλευσή της μεταλλουργείας του αποτέλεσε το στήριγμα στην οικονομία του νησιού με το εισαγωγικό και το εξαγωγικό εμπόριο. Από αυτή την περίοδο σώζεται ένα πλήρες ομοίωμα πλοίου με πλήρωμα οχτώ ανδρών. Κείμενα του 17ου π.Χ. από το Μάριο αναφέρονται στην Αλασία (Κύπρο) ως χώρα παραγωγής χαλκού.² Η πεντηκόντορος³, η τριήρης, η ολκάς⁴, διέσχισαν τη Μεσόγειο μεταφέροντας την ελληνική γλώσσα και τεχνολογία. Οι Έλληνες θαλασσοπόροι έφτασαν ως το Μάρι στον Ευφράτη, στις Θήβες της Αιγύπτου, στο Λούνι στα βόρεια της Ρώμης, όπως απεκάλυψαν σε αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή, φέρνοντας στο φως κεραμική του 13ου π.Χ. αι.⁵.

Κύλικες, αμοφορείς με έλαιον και οίνον, σκύφοι, χάλκινα τάλαντα, πυξίδες, αγνύθες, έργα τέχνης και επιστημονικά όργανα της αρχαίας τεχνολογίας ταξίδεψαν στις αλλότριες χώρες ως σύγχρονα επιτεύγματα επιστημονικής σύλληψης και πρωτοτυπίας. Ο περίφημος μηχανισμός των Αντικυθήρων⁶ οι καταπέλτες, οι τοξοβαλίστρες ο αστρολάβος, η διόπτρα, η ύσπληξ, το άγγαρον πυρ⁷, χρησιμοποιήθηκαν ως τους βυζαντινούς χρόνους, ως αζεπέραστα δημιουργήματα του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Μάλιστα ο καθηγητής Ν.Α. Οικονόμου υποστηρίζει πως « η τεχνολογία

II.135, Στράβων, XVII, 1-33 <<οίνον κατάγοντος εις Ναύκρατιν Λέσβιον κατ' εμπορίαν...>>, Αθήναιος, XIII, 69 και Brown, A provisional Catalogia 153-155.

⁶ Αρχαία περιοχή της Χαλκιδικής

⁷ Η ονομασία της νήσου Σκόπελου στην αρχαιότητα

¹ Με βάση το τοπωνύμιο "Καρκός" ο Στέφανος υποστήριξε την ύπαρξη μεταλλείων χαλκού στη Νάξο. Η αρχαιολογική μαρτυρία όμως, σύμφωνα με τον καθηγητή Χρ. Ντούμα, Κυκλαδικός Πολιτισμός, Η Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία, σελ. 161, δεν ενισχύει μια τέτοια άποψη, τουλάχιστον για την Πρωτοκυκλαδική περίοδο.

² Βλ. Β. Καραγιώργη, Ο πολιτισμός της Προϊστορικής Κύπρου, Αθήνα 1976, σελ. 12,72. Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε την αναφορά στο περίφημο ναυάγιο της Κυρήνειας (302 π.Χ.) και την εύρεση ενός συστήματος μυλόπετρας μοναδικής τεχνολογίας και ευφύιας.

³ "Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία", Κατάλογος Εκθέσεως Θεσσαλονίκης, 1997, Αρ. Κατ. 63, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁴ ο.π. αρ. Κατ. 62

⁵ Η Καθημερινή ζωή στη Μυκηναϊκή Εποχή, εκδ. Ν. Παπαδήμα και Ρ.Δ. Θεοχάρη, "Αρχαία βυζαντινή Οικονομική Ιστορία", Αθήνα 1983, σ. 58-114

⁶ Derek de Solla Price, Γρανάζια από τους Έλληνες, Ο μηχανισμός των Αντικυθήρων, The American philosophical Society 1974, Θεσσαλονίκη, Εκδ. Τεχνικού Μουσείου Θεσ/κης. Πρβλ. Πρακτικά Α' Συνεδρίου Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, Θεσ/κη 4- 7 Σεπτεμβρίου 1997 ανακοίνωση Μ. Wright, Current Work on the Antikythera Mechanism, (υπό έκδοση).

⁷ βλ. Ν. Ορφανουδάκης, " Περί Καταπελτών", σελ. 53, Περιλήψεις Ομιλιών Α' Συνεδρίου Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας, Θεσ/κη 4 - 7 Σεπτεμβρίου 1997 και Κατάλογος Έκθεσης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας Θεσ/κη 1997, Αρ. Κατ. 1,2,3,21,23,33,58.

μέχρι και το 1830 δεν ήταν παρά αναβίωση αρχών που είχαν ελληνική ή ελληνιστική προέλευση».¹

Μέσα σ' αυτό το μονοπώλιο της εξαγωγής τεχνολογίας εμπλέκεται η κατεργασία και η εκμετάλλευση των σμυριδούχων κοιτασμάτων στα ορυχεία της Νάξου. Η σμύρις, η ναξιακή γαία, γνωστή κυρίως στους αρχαίους χρόνους για τη λείανση των μαρμάρινων κούρων αποτέλεσε το μονοπώλιο του νησιού ως το Β' παγκόσμιο πόλεμο.

Η χρήση της σμύριδας στην κατασκευή εργαλείων και όπλων διαπιστώνεται ήδη στη Νεολιθική εποχή². Μια σειρά βραχογραφημάτων που φυλάσσονται σήμερα στο Μουσείο της Απειράνθου³, έχουν διακοσμηθεί με επίκρουστες παραστάσεις⁴. Όπως επισημαίνει ο καθηγητής Χρ. Ντούμας « η σμύριδα, υλικό πολύ σκληρότερο από τον ασβεστόλιθο ήταν το ιδανικότερο κρουστικό εργαλείο».⁵

Η σμύρις είτε με τη μορφή ακονιών⁶, είτε ως εργαλείο τριβής και θρυματισμού είτε ως διαβρωτική σκόνη, συνέβαλε σύμφωνα με τον Χρ. Ντούμα στην ανάπτυξη της Πρωτοκυκλαδικής τέχνης.

Ο Μ. Γλέζος χαρακτηρίζει ως τα "παλαιότερα πέτρινα βιβλία" δύο πλάκες, την "Πλάκα του Νιρίτη" και την "Πέτρα της Μουτσούνας" (3.000 - 1.000 π.Χ.) με επίκρουστες παραστάσεις που έγιναν με τη χρήση σμύριδος, ως της αρχαιότερης γνωστής γραφίδας⁸. Ο Πλίνιος⁹ και ο Πίνδαρος¹⁰ γνωρίζουν τη χρήση της σμύριδος γι' αυτό ο τελευταίος υμνώντας κάποιον αθλητή στο VI Ισθμιόνικο λέει "Φαίης κένιν άνδρ' έν αεθληταισιν έμμεν Ναξίαν πέτραις έν άλλαις χαλκοδάμαντ' ακόναν". Και ο Πλίνιος στη "Φυσική Ιστορία" του συμπληρώνει: " Signis e marmore poliendis, gemmisque etiam scalpendis atque limandis Naxium diu placuit ante alia".

¹ βλ. Κατάλογο Έκθεσης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας. Θεσ/κη 1997, Ν.Α. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, « Γραφή και Μαθηματικά: επιδράσεις στην αρχαία ελληνική τεχνολογία».

² βλ. Ν. Πολυχρονάκου - Σγουρίτσα, « Η Νάξος στα Προϊστορικά Χρόνια», σελ. 130, σημ. 3, Πρακτικά Α', Πανελληνίου Συνεδρίου: Η Νάξος διαμέσου των αιώνων», Φιλώτι, 3 - 6 Σεπτεμβρίου 1992 και I.D. Evans and C. Renfrew, «Excavations at Saliagos near Antiparos», B.S.A., Suppl. 5, 1968, σ. 99 - 100. C. Renfrew, The Emergence of Civilization, « The Cyclades and the Aegean in the third Millenium B.C. London 1972, 443

³ κατάλογος πινάκων «Αρχαιολογικό Μουσείο Απειράνθου Μιχ. Γ. Μπαρδάνης», Ιούνιος 1997

⁴ βλ. Κυκλαδικός Πολιτισμός, « Η Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία, σελ. 160, αρ. 164.

⁵ ο.π. σελ. 158

⁶ Η λέξη "ναξία ακόνη" βρίσκεται σε χρήση μέχρι σήμερα στους σμυριδεργάτες της Νάξου, με την έννοια που είχε και στην αρχαιότητα. Βλ. Λήμμα ακόνι, εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς Μπριτάνικα, τ. 5, σελ. 311 και Σταματάκου Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης, Αθήνα 1972, λ: ακόνη.

⁷ Χρ. Ντούμας Κυκλαδικός Πολιτισμός, Η Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία, Αθήνα 1990, 83 - 84

⁸ Μ. Γλέζος Δυό πανάρχαια Απεραθίτικα βιβλία περιοδικό Απεραθίτικα, 11ο έτος, IV, 1991, σ.25 - 30, Ιστορικό Αρχείο Νάξου.

⁹ Phinius, Nat. Hist, lib. XXXVI, c.7, το. III, σ.478, XXXVIII 51 - 55

¹⁰ ΙΣΘΜΙΟΝ, σ. 73-74

Στη "Ναξία ακόνη" φαίνεται να αναφέρεται και ο Θεόφραστος στο βιβλίο του "Περί Λίθων"¹, στη "σιδηροβρώτιν πέτρα" που "τα ξίφη οξέα ποιεί".²

Το σμυρίγλι, η Ναξία λίθος, πρέπει να είναι σύνθετη λέξη παράγωγη από το ρήμα σμάω³ (=χρίω, τρίβω) ακριβώς με την αρχαιολογική έννοια με την οποία περιγράψαμε τη χρήση της. Ομοίως συνδέεται με το ρήμα σμήχω⁴, εφόσον σύμφωνα με το Διοσκουρίδη (ε', 177) "σμίρις λίθος εστίν, ή τας ψήφους οι δακτυλογλύφοι σμήχουσι, χρήσιμος εις σηπτιάς και καυστικά και προς όλως πλάδον και οδόντων σμήξιν". Το δεύτερο συνθετικό της λέξης παράγεται απο το επίθετο ριγηλός (η, ον) < ριγέω⁵ με την έννοια του τρέμω εκ του ψύχους, κρυώνω.

Για να αντιληφθεί κανείς αυτό το δεύτερο συνθετικό είναι αρκετή μια επίσκεψη στις στοές των ορυχείων. Η αφή των παρειών του εσωτερικού βράχου είναι πράγματι ριγηλή. Ρίγη ωστόσο προκαλεί και ο θόρυβος των εφαιπτομένων επιφανειών του σμυριγλιού με το σίδηρο κατά τη διάρκεια της τριβής τους.

Δεν είναι μόνο η ίδια η ετυμολογία του σμυριγλιού που ανάγεται σε αρχαιοελληνική ρίζα, αλλά και η ίδια η εξόρυξη του μεταλλεύματος, " όλως αρχαϊκώ τω τρόπω" όπως αναφέρει ο Μ. Ζευγώλης στη μονογραφία του⁶. Η Αβυσσηνία, η Σαραντάρια, η Τζουμαγιά, η Στραβολαγκάδα, το Καστελάκι, τα Μάλια, τω Σελέμιδω είναι μερικά μόνο απο τα ονόματα των ορυχείων⁷ που έχουν χαρτογραφηθεί.⁸ Οι εργάτες έχουν αποδώσει τα ονόματα αυτά βάσει των χαρακτηριστικών που παρουσιάζει η περιοχή όπου βρίσκεται το ορυχείο ή ακόμη και το ίδιο τους το επώνυμο χρησιμοποιώντας τη χαρακτηριστική γενική πληθυντικού "των" με την ιδιωματική μορφή "τω".

¹ Θεοφράστου, Περί Λίθων, &41 - 44

² βλ. Ν.βλ. Σφυρόερα, Η Ναξία Σμίρις, εφημ. Τ' ΑΠΕΡΑΘΟΥ, Μάης 1983, σ.12 περί του αλληγορικού μύθου του θεού Άρη. Το μυστικό του πολεμικού όπλου (Άρης) βρίσκεται μεσα στη "σιδηροβρώτιν πέτρα" της Νάξου, τη σμίριδα που "τρώει" (λειαίνει και στιλβώνει) το σίδηρο.

³ Βλ. Σταματάκος, ο.π.λ. σμάω < σμάω, σμήνω, σμώχω, σμήλη, σμήμα, σμώδιξ, σμώς, σμώνη και εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς, τ. 54, σελ. 481 λ. σμώ < απο ασυναίρετο τ. Σμήω με -η- και όχι -α-, ενώ ο ενεστ. Σμάω είναι μετ. Και τ. Σμάμα της λ. Σμήμα είναι μετασχηματισμένο κατά τους δωρ. Τύπους.

⁴ Σταματάκου, ο.π.λ. Σμήχω (κοινές σημασίες με το σμάω). Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς, τ. 54, σελ. 479 <Θ. Σμη του ρ. Σμώ / σμήω + ενεστωτικό επίθημα - χω(πρβλ. Τρύ- χω, ψή-χω).

⁵ Σταματάκου, ο.π.λ. ριγηλός και Εγκ. Πάπυρος - Λαρούς, τ.52, λ.ριγηλός < ρίγος + καταλ. - ηλός. Πρβλ. Ρίγος και ριγώ (νεολλ.).

⁶ βλ. Μ. Ζευγώλη, η Ναξία Σμίρις, Αθήναι 1936

⁷ Το ορυχείο "Μιαούλη" κατεστραμμένο σήμερα, φέρει ενδείξεις χρήσεως κατά την αρχαιότητα. Έχει μάλιστα διαμορφωθεί φυσική λίμνη με σταλακτίτες.

⁸ Οι εργάτες με πληροφόρησαν ότι έχουν καταγράψει τα ονόματα σε ειδικό χάρτη, με την ακριβή θέση των ορυχείων.

Με τη σφύρα ¹ το καλέμι ², και τα φούνελα ³ ακολουθούσαν τα ίχνη των αρχαίων εξορύξεων παρατηρώντας " αν το πέτρωμα ακούει " για να "ανοίξουν μέτωπο". Με το "ματζακούπι" το μασσοκωπίον ⁴κάτω απο το φώς του λύχνου ⁵ συγκέντρωναν το πολύτιμο υλικό σε "κόφες", τους κόφινους ⁶. Αφαιρώντας τη σμυρίδα άφηναν ποδαριές ⁷ ώστε να δημιουργούν φυσικά προστατευτικά αντιστηρίγματα, δημιουργώντας έτσι τις στοές. Για την αφαίρεση των αποκεκρουμένων τμημάτων χρησιμοποιούσαν ένα επικουρικό σίδερο, το γεντέκι ⁸. Οι καλαθάδες ή "καφάδες" σήκωναν στους ώμους κατόπιν τις κόφες και τις μετέφεραν σε εξωτερικό περιβάλλον, όπου άρχιζε η διαλο(γ)ή. Ξεχώριζαν τη "μίκα"⁹ ένα στρώμα απο μάρμαρο, πηλό, συχνά με ψήγματα λευκόχρυσου και ως

¹ Βλ. Σταματάκος, οπ.λ. σφύρα (εργαλείον γεωργικόν, κόπανος, δια του οποίου συνέτριβαν τους βώλους της γής).

² < καλάμη, κάλαμος πρβλ. Καλαμηφόρος (ο φέρων καλάμην ή ράβδον). Αρκεί να παραβάλουμε το σχήμα που έχει το καλέμι για να αντιληφθούμε την ετυμολογία απο την ελληνική καλάμη ή τον κάλαμο και όχι απο την Τούρκικη Kalemi (βλ. Πάπυρος - Λαρούς, τ. 31, σελ. 447).

³ Βλ. Πάπυρος - Λαρούς, τ. 60. λ. Φούνελο < ιταλ. Fornello δάνειο απο την περίοδο της Ενετοκρατίας στη Νάξο. Τα φούνελα αποτελούνται απο αγριόχορτα που βρίσκονται στις βραχώδεις περιοχές των ορυχείων, ίσως τα γνωστά αρμυρίκια, πρβλ. Ομηρική λέξη μυρική (K466, Φ 18, 350).

⁴ Ματζακούπι: σύνθετη λέξη απο το α' συνθ. Ματζα < ιταλικό mazzuolo = ματσόλα = σφυρί, < μάζα < ρ. Μασσώ < ρ. Μάω = μαζεύω, συγκεντρώνω και β' συνθ. Κούπι < κωπίον, κωπή, μsn. Κουπίν (= λαβή) βλ. Σταματάκος, ο.π. λ. Μάσσω και Πάπυρος - Λαρούς, λ. Ματσόλα και κουπί.

⁵ Πρόκειται για το αρχαίο λυχνάρι, το οποίο ομοιάζει προς τα ελληνιστικά και ρωμαϊκά λυχνάρια. Ενίοτε το αποκαλούν lux κατά την αντίστοιχη λατινική έννοια.

⁶ Κοφίνι < μτγ. Κοφίνιον, αρχ. Κόφινος, κόφα < βεν. Et. Sofa = μεγάλο κοφίνι (δάνειο απο την περίοδο της ενετοκρατίας στο νησί)

⁷ ποδαριές ή ποδιές < αρχ. Ελλ. Ο πους (ποδός) πρβλ. Ποδαριακό = πατήθρα του αργαλειού, " ποδάρια των πασαδούρων " (ναυτ.) = μικρά τεμάχια σχοινιού που κρέμονται απο την κεραία πλοίου και συγκρατούν τη διαβάθρα. Πρβλ. " Ο μεγάλος "ποδαρας" της "Μονής Ιβήρων" ο οποίος στηρίζεται σε δύο πόδια δικά του ονομάζεται έτσι ακριβώς γι' αυτό το λόγο. Πρόκειται για κρασοβάρελο.. Έκθεση Θησαυρών Αγ. Όρους.

⁸ εκτός απο τις πέντες ερμηνείες που δίδονται στο ετυμ. Λεξ. Της εγκ. Πάπυρος - Λαρούς: (1) σχοινί με το οποίο ρυμουλκείται η βάρκα, (2) η βάρκα, (3)άλογο που το οδηγεί κανείς πεζός κρατώντας το χαλινάρι του, (4) δοχείο με έτοιμο ζεστό νερό στα καφενεία (5)επικουρικά ιππικό στράτευμα < yedek (Τουρκ.) = σχοινί με το οποίο σέρνει κανείς ζώο προσθέτω και μια έκτη ερμηνεία (6) το επικουρικό σίδερο με αγκιστροειδή απόληξη για την αποκόλληση του ορυκτού σμυριγλιού.

⁹ η μαρμαρυγία < λατ.mica"ψήγμα" (πρβλ. Αγγλ. Και γαλλ. Mica): οι σμυριδεργάτες χρησιμοποιούν αυτό τον όρο για να δηλώσουν τόσο τη μαρμαρυγία, όσο και τα ψήγματα λευκόχρυσου, αλλά και τη σκουριά, βλ. Πάπυρος - Λαρούς τ. 42, σελ. 427

ποιότητες του σμυριγλιού εμπειρικά , όπως οι αρχαίοι Έλληνες . Πολλές φορές περιπεκτικά μασσοκοπούσε ο ένας τον άλλο , σύμφωνα με το περίφημο " ματσάνισμα".¹

Η ναξιακή σμυρίδα , smeriglio(ιταλικά) , Schmirgel (γερμανικά) ,Smirgeli(φιλανδικά) , esmeril(ισπανικά), Smirgli (ουγγρικά) , Smargel (Σουηδικά) ακολουθεί μετά τον Β΄παγκόσμιο πόλεμο φθίνουσα πορεία στο διεθνές εμπόριο ² καθώς αντικαταστάθηκε από τη συνθετική σμυρίδα. Ως εκ τούτου εγκαταλείφθηκε η εξόρυξη και το εμπόριο της μακράιωνης ιστορίας της για να αντικατασταθεί μέσα στα πλαίσια του γλωσσικού ηγεμονισμού ³ με την αγγλική λέξη emery και Corundum (κορούνδιο).⁴

Σήμερα όπως θα έλεγε ένας σύγχρονος Buondelmonti⁵ στα περισσότερα ορυχεία " υπάρχουν μόνο τα όρνεα που κρίζουν και τὰ άγρια ζώα που περιφέρονται στους κάμπους μαζί με πέρδικες".

Ο μόνος τρόπος ν' αποκατασταθεί η σμύρις στη διεθνή ορολογία και στο διεθνές εμπόριο σύμφωνα με τις ανάγκες της σύγχρονης τεχνολογίας, είναι η ενδοχώρια βιομηχανική επεξεργασία της, και η εξαγωγή της⁶.

Ειρήνη Λ. Μπουρδάκου
Φιλολόγος - Αρχαιολόγος
Τσακάλωφ 57
1331 Πετρούπολη
Αθήνα

---

¹ ιταλ. Δάνειο , πιθανώς από την περίοδο Ενετοκρατίας στη Νάξο : < mazzeranga: απάτη σε χαρτοπαικτικό παιχνίδι - κάθε είδος απάτης < mazuco: = ματσάκι = ρόπαλο < ρ. Ματσουκώνω < μασιζώ < μασιώ . Ουσιαστικά με αυτή τη λέξη οι εργάτες δηλώνουν το παίγνιον εις βάρος του συνεργάτη τους δια του οποίου τον χτυπούν με ένα κομμάτι σμυρίγλι ώστε να του μαυρίσουν το νύχι.

² Βλ. Ν.ΒΛ. Σφυρόερα , Η Ναξιά Σμύρις , περιοδ. Τ΄ΑΠΕΡΑΘΟΥ , Αυγустος - Σεπτέμβριος 1984 και Οκτώβρης - Νοέμβρης 1984.

³ Πρβλ. Διεθνές Συνέδριο 26ης- 28ης Μαρτίου 1997 , "Ισχυρές" και "Ασθενείς" γλώσσες στην ευρωπαϊκή ένωση : όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού " , Θεσσα/κη 1997.

⁴ Ορυκτό οξειδίο του αργιλίου. Τα μείγματα του με οξειδία του σιδήρου και σπινελλίου ονομάζονται σμύριδα , βλ. Πάπυρος - Λαρούς λ. Κορούνδιο, τ.35 , σελ.213.

⁵ βλ. Μ. Βουτσινού - Κικιλια , " Η Νάξος Κατά τον περιηγητή Buondelmonti " , Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο : η Νάξος δια μέσω των αιώνων , Φιλώτι 3 - 6 Σεπτεμβρίου 1992 , σελ. 481

⁶ Ν.Γ.Ζαχούρας , κ.α. , "Αυτονομες Ομάδες Εργασίας στα Σμυριδωρυχεία Νάξου", Ναξιακά τ. ΙΙ , Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1986 , σελ. 14 " η σμυρίδα της Νάξου θα μπορούσε να αναπτυχθεί σαν προϊόν που θα προσελκύει ξένο συνάλλαγμα με την προϋπόθεση ότι η βιομηχανική επεξεργασία της θα γινόταν μέσ στη χώρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *

1. Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία , κατάλογος της έκθεσης , εκδ. ΕΜΑΕΤ, Θεσσαλονίκη 1997
2. Αρχαία Ελληνική Τεχνολογία Α' Συνέδριο , 4 - 7 Σεπτεμβρίου 1997 (περίληψη Συνεδρίου)
3. Μ.Σ. Γρατεία , " Φημισμένα Ναξιακά Προϊόντα , στην Αρχαιότητα " , Πρακτικά Α' Πανελληνίου Συνεδρίου ; η Νάξος δια μέσου των αιώνων , Φιλώτι , 3 - 6 Σεπτεμβρίου 1992 , σελ. 387 - 389.
4. Ν.Γ. Ζαγούρας - Χρυσόστομος Ν. Ιωαννίδης , Αυτόνομες ομάδες εργασίας στα Σμυριδιωρυχεία της Νάξου , περ. Ναξιακά , τ.11 , Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1986 , σελ.11 - 15
5. Τ.Μ. Ζευγόλης , Η Ναξία Σμύρος και οι επενεκτέαι βελτιώσεις εις της εκμετάλλευσιν αυτής , Αθήναι 1936 , σελ. 1 - 130
6. Αθ. Κανελλόπουλος , Σύγχρονες Οικονομικές σκέψεις των Αρχαίων Ελλήνων , Αθήνα 1996.
7. Κυκλαδικός Πολιτισμός , " Η Νάξος στην 3η χιλιετία π.Χ. , Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης , Αθηνά 1990.
8. Δ. Μανδηλαράς "Το Σμυριδικό", περ. Ναξιακά, Μάϊος - Ιούνιος 1985 , σ. 4 - 6
9. Ν.Βλ. Σφυρόερα , " Η Ναξία Σμύρις", Συμβολή στην Ιστορία της απο την αρχαιότητα ως σήμερα , εφημ. Τ' Απεράθου , Μαΐος 1983 - Νοέμβριος 1984
10. Αντ. Φραγκίσκος , ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ, Σμυριδικό , Ναξιακά , τ. 14 - 15, Απρίλιος - Ιούλιος 1987 , 32 - 36.

---

* απο τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω την προϊσταμένη του Ιστορικού Αρχείου Νάξου κα Ρόδα Φανή για την πολύτιμη βοήθεια της καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας στο αρχείο. Η παρούσα βιβλιογραφία αποτελεί το βασικό τμήμα της εκτενέστερης βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε και δεν αναφέρεται για πρακτικούς λόγους.

